

Новосибирськ : ЦРНС. – 2010. – 172 с.
УДК 376.46:82

О. В. Ласточкина

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії

Л. П. Єременко

магістр спеціальності
«Спеціальна освіта (Логопедія.
Спеціальна психологія)»

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТВОРЧІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті подано кількісно-якісний аналіз ефективності експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобами творчих ігор.

В статті представлено количественный и качественный анализ эффективности экспериментальной методики развития связной речи старших дошкольников с общим недоразвитием речи с помощью творческих игр.

The article presents an experimental methodology for the development of coherent speech of senior preschoolers with a general underdevelopment of speech using creative games. The author confirms the effectiveness of methods of using the quantitative and qualitative results.

Ключові слова: зв'язне мовлення, загальне недорозвинення мовлення, експериментальна методика, творчі ігри.

Ключевые слова: связная речь, общее недоразвитие речи, экспериментальная методика, творческие игры.

Key words: connected speech, general speech underdevelopment, experimental technique, creative games.

Постановка проблеми. Сучасна стратегія дошкільної освіти являє собою особистісно-зорієнтований процес навчання, що забезпечує розвиток усіх сторін особистості дитини-дошкільника, розкриття та реалізацію її здібностей.

Розвиток мовлення та мовленнєвого спілкування загалом є одним із головних завдань дошкільця у руслі підготовки до шкільного навчання.

Для старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), у яких відзначаються труднощі зв'язного мовлення (програмування змісту розгорнутих висловлювань та їх мовленнєвого оформлення: порушення зв'язності та

послідовності викладу, смислові пропуски, «невмотивована» ситуативність і фрагментарність, низький рівень використання фразового мовлення), вирішення даної проблеми є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основними засобами організації життя дошкільників є гра, тому знання специфіки ігрової діяльності дітей із мовленнєвими порушеннями є важливим для ефективного планування та побудови повноцінної корекційно-розвивальної роботи логопеда [1; 4; 6].

Дошкільники з ЗНМ, хоч і з запізненням, проходять такі ж етапи розвитку ігрової діяльності, як і їх однолітки з нормою мовлення, однак, вони мають свої, притаманні лише їм, особливості: дратівливість, плаксивість, агресивність, бідність уявлень про оточуючу дійсність, відставання у кмітливості, стереотипність, одноманітність, недостатнє володіння окремими ігровими діями, постійне порушення правил, завчена поведінка при різних ігрових ситуаціях. Все це робить ігрову діяльність спотвореною, а іноді й взагалі неможливою. Саме тому, формування навичок ігрової діяльності у дітей із ЗНМ – тривалий, складний і творчий процес, для розвитку й удосконалення якого є дуже важливим психологічний клімат системного процесу лого-корекції [5; 6].

Ігрова діяльність активізує дитину, сприяє підвищенню її життєвого тону, задовольняє особисті інтереси та соціальні потреби. Зокрема, у дітей із ЗНМ, які через системне недорозвинення мовлення та, як наслідок, порушені вербальне мислення, увагу, пам'ять, швидко виснажуються і втомлюються, втрачають інтерес до будь-якої діяльності (Л. Єфіменкова, Н. Жукова, О. Мастюкова, Т. Філічева, Р. Левіна, Є. Соботович, М. Хватцев та ін.), саме ігрова діяльність, на відміну від інших, викликає підвищений та специфічний інтерес [5].

Мета статті – представити опис та результати ефективності експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ засобами творчих ігор.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженнях А. Богуш та

Н. Луцан ігрової діяльності дошкільників наголошується на потенціальних можливостях творчих вербальних ігор, що можуть бути використані для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ [1].

Творча вербальна гра – це самостійне створення дітьми ігрового задуму та сюжету гри на основі знайомих дітям художніх творів, тобто творча інтерпретація змісту знайомих дітям казок, оповідань тощо. Творчу гру різнобічно характеризують такі риси як: уявлювана ситуація, творчий характер, наявність ролей, довільність дій, специфічні мотиви, соціальні відносини. Педагогічна цінність творчої гри полягає і в тому, що в цьому процесі, окрім взаємин, зумовлених змістом, ролями, правилами, між дітьми виникають реальні стосунки. Адже їм доводиться домовлятися про гру, розподіляти ролі, контролювати виконання правил тощо. У грі дошкільники легше налагоджують контакт між собою, підпорядковують свої дії, поступаються одне одному, оскільки це належить до змісту прийнятих ними ролей. Реальні взаємини є основою організації дитячого товариства, що дає підстави вважати гру формою організації життя і діяльності дошкільнят [1; 6].

Творчі ігри цікаві для дітей, емоційно захоплюють їх. Дошкільники з великим бажанням відгукуються на пропозиції брати участь у творчих іграх. У дітей 6-7 років зміст ігор динамічний, з переважанням власної літературної творчості. Діти люблять обігравати змінені власною фантазією знайомі казки, мультфільми, вносять у зміст гри багато вигаданого [1; 2; 6].

Різновидом творчих вербальних ігор є **режисерська гра** (О. Гаспарова, О. Кравцова, С. Новосьолова). Головним компонентом режисерської гри є мовлення. Дитина використовує мовні виражальні засоби для створення образу кожного персонажа: змінюються інтонація, гучність, темп, ритм висловлювань.

Ігрова обстановка сприяє активному спілкуванню з однолітками, посилює її словесну форму. Через режисерську гру діти розмовляють один із одним не безпосередньо, а опосередковано. У такій грі кожен із учасників діє за одного-двох

персонажів. Природно, що таке ігрове спілкування для дитини легше, ніж спілкування з однолітками, в якому потрібно враховувати бажання, настрої партнерів, шукати з ними спільну мову. Дитина мимоволі готується до такого спілкування, оволодіваючи в режисерській грі вмінням «бачити» картину гри, планувати її, виходячи з задуманого, що зароджується у неї подумки раніше, ніж вона починає виконувати ігрові дії. Важливим є також вміння дитини дивитися на ігрову ситуацію з різних позицій. Саме таким чином очима різних персонажів дитина бачить подію, що відображається в режисерській грі, оскільки виконує не одну роль, а декілька. Оволодівши режисерською грою, дитина навчиться взаємодіяти й з реальним партнером у сюжетно-рольовій грі [1; 2].

Науковці (А. Бондаренко, Є. Гаспарова, А. Матусик) визначають режисерські ігри, як ігри дитини з іграшками та їх замісниками за створеним нею сюжетом. У цих іграх дитина переходить від ігрових дій з іграшкою до гри за власним задумом, самостійно визначаючи сюжет, ігрові засоби. У них також наявна уявлювана ситуація, ролі, іграшки або предмети-замісники. Головною умовою подальшого розвитку режисерської гри є формування навичок спільних дій: вміння узгоджувати задум, добирати іграшки й атрибути, розподіляти ролі, погоджувати дії [1; 6].

Для розвитку зв'язного мовлення дітей з ЗНМ нами було створено 42 ігрові ситуації (21 режисерська гра). Експериментальна ігрова діяльність тривала протягом 6 місяців і була організована на базі ДНЗ № 22 «Джерельце» м. Суми; до навчальної роботи було залучено 5 осіб старшого дошкільного віку з ЗНМ.

Кожна режисерська гра організовувалася у два етапи [1; 2].

Перший етап – підготовчий – виявлення наявних знань про персонажів чи події майбутнього сюжету; пояснення невідомої інформації; підбір наявного або додаткового обладнання; міні-покази педагогом виконання ролі від імені одного з персонажів (поведінка, коментування, специфічна інтонація).

Другий етап – проведення власне

режисерської гри – знайомство з початковим сюжетом гри; пропозиція щодо вибору ролей; творче, самостійне розігрування дітьми сюжету. У процесі організації кожної гри ми допомагали дітям обирати ролі; опосередковано (за допомогою наявного чи нового персонажу) контролювали процес практичної взаємодії між собою та процес коментування виконуваних дітьми дій; за необхідності, пропонували навідні запитання або варіанти продовження розпочатого процесу чи виходу зі складних ситуацій. Завершення гри супроводжувалося підведенням підсумків залежно від сюжету, наприклад, про враження, які відчували діти у процесі гри, про те яких персонажів їм не вистачало чи бажають вони продовжити гру наступного разу та яке обладнання можна буде долучити.

Темами сюжету для організації ігор були визначені різні побутові ситуації, що вимагають достатнього рівня умінь зв'язного мовлення дитини.

У процесі створення **ігрового простору** ми готували як індивідуальні, так і групові ігрові зони; ігрова діяльність організовувалася у межах групової кімнати та, за комфортних погодних умов, на ігрових майданчиках; час проведення ігор – позанавчальні години, що відведено для ігрової діяльності. В ігровій кімнаті ми організовували зони, спеціально призначені для ігор за обраним сюжетом таким чином, щоб ігровий простір був зручним і зрозумілим для дітей. Одночасно з влаштуванням зональності ми не обмежували жорстко ігровий простір, адже, гра – це вільна діяльність, і дитина має право грати там, де їй зручно. Так, єдиний простір групової кімнати ми «розділяли» за допомогою ширм, відгороджували частинки простору за допомогою мольбертів або використовували великі коробки, будували умовні подіуми.

Для режисерських ігор ми використовували **реалістичні та образні іграшки** (відтворюють реальний вигляд людей, тварин, риси предметів): ляльки з віями, з очима, що закриваються та рухомими частинами тіла, іграшкові тварини, пластмасовий посуд, меблі та інші іграшки такого виду; м'які або

пластмасові іграшки тварини, птахів різних розмірів і яскравого забарвлення. Долучали також **прототипні іграшки** (умовно відтворюють деталі предмета): ляльки з намальованим обличчям та наклеєною перукою або інші іграшки з намальованими елементами й т. п. Також пропонували дітям **іграшки-замісники** (предмети, що не мають подібності з реальними речами, але зручні для використання в умовному значенні): палички, кубики, кульки, деталі від конструкторів і інші предмети.

Для перевірки ефективності означеної системи режисерських ігор було проведено повторне обстеження стану зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ за допомогою діагностичної методики В. Глухова [3].

Кількісний та якісний аналіз дослідження рівнів сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ було здійснено за показниками зв'язності, послідовності та логіко-сислової організації повідомлення.

Під час обстеження зв'язного мовлення дітей з ЗНМ основної групи (ОГ) та дітей з ЗНМ групи порівняння (ГП) за результатами виконання основних діагностичних завдань було отримано кількісні (рис. 1) та якісні дані.

Діти з ЗНМ (ОГ) показали: за ознакою зв'язності 70% осіб досягли середнього рівня та 30% – низького рівня розвитку; за ознакою послідовності 70% осіб досягли середнього рівня та 30% – низького рівня розвитку; за ознакою логіко-сислової організації повідомлення 80% осіб середнього рівня та 20% – низького рівня розвитку зв'язного мовлення, високий рівень розвитку зв'язного мовлення відсутній.

Діти з ЗНМ (ГП) показали: за ознакою зв'язності 60% осіб досягли середнього рівня та 40% осіб – низького рівня розвитку; за ознакою послідовності 60% осіб досягли середнього рівня та 40% осіб – низького рівня розвитку; за логіко-сисловою організацією повідомлення 70% осіб досягли середнього рівня та 30% осіб – низького рівня розвитку зв'язного мовлення; високий рівень розвитку зв'язного мовлення відсутній.

Якісний аналіз виконання всіх діагностичних завдань показав, що для

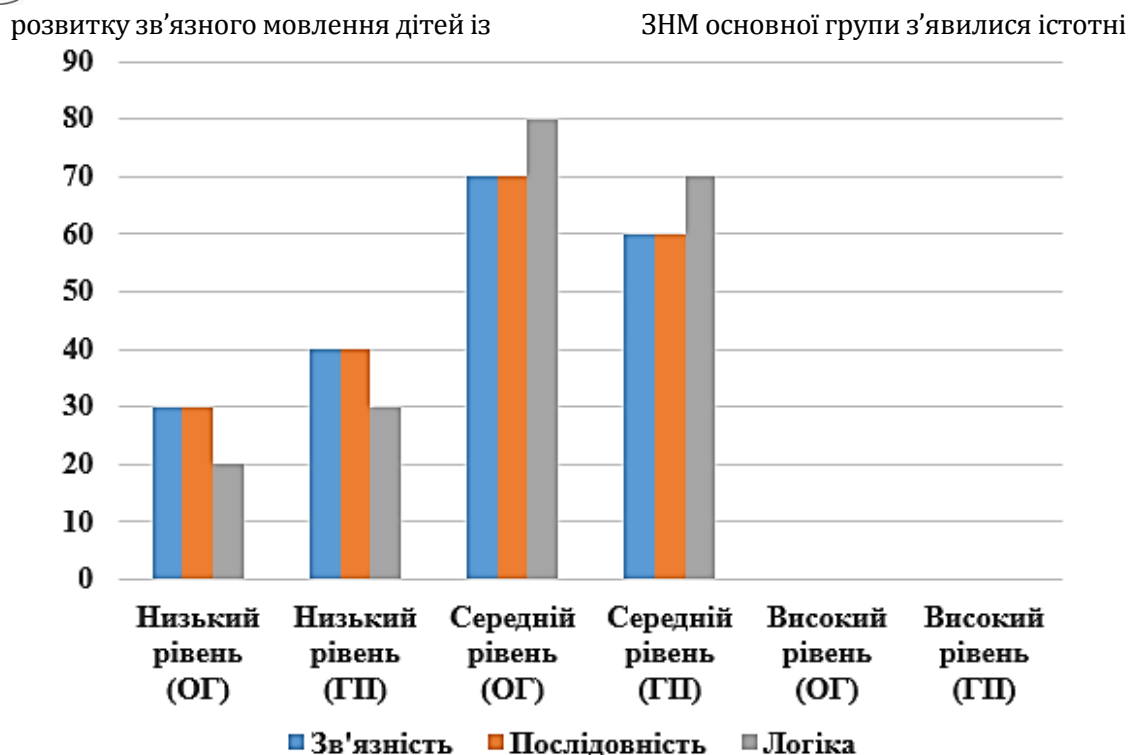

Рис.1. Рівні сформованості зв'язного мовлення дітей з ЗНМ основної групи та групи порівняння.

позитивні відмінності в оволодінні навичками цього виду мовленнєвої діяльності, у порівнянні з дітьми групи порівняння.

Так, рівень розвитку самостійного складання висловлювань на рівні простої закінченої фрази дітей з ЗНМ основної групи дещо вищий за рівень розвитку цих навичок дітей групи порівняння. У більшості дітей групи порівняння частіше, ніж у дітей основної групи відзначалися помилки у вживанні слів, що порушують зв'язок слів у реченні, тривалі паузи з пошуком потрібного слова, порушення порядку слів, помилки закінчень. Діти групи порівняння частіше ніж діти основної групи потребували допомоги: допоміжних запитань, вказівки на відповідну картинку або конкретну деталь. У дітей групи порівняння, на відміну від дітей основної групи, частіше виникали труднощі в повноті та точності передачі наочного сюжету, відсутність смислового узагальнення сюжетної ситуації, неточне вживання слів, граматична побудова багатьох фраз.

Під час складання оповідань діти групи порівняння частіше, ніж діти основної групи використовували короткі

фрази. Складні висловлювання, в більшості випадків були неправильно оформлені. В оповіданнях дітей основної групи, на відміну від дітей групи порівняння, інформативні елементи в більшості випадків були більш розгорнутими, включали пояснення та уточнення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Кількісно-якісний аналіз вказує на те, що стан зв'язного мовлення дітей із ЗНМ основної групи сформований на вищому рівні у порівнянні з дітьми з ЗНМ групи порівняння. Ця обставина свідчить на користь розробленої та впровадженої нами експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення засобами режисерських ігор; вона може бути використана у логокорекційній роботі з дітьми означеної категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи / А. Богуш, Н. Луцан. – К. : «Слово», 2005. – 720 с.
2. Гаспарова Е. Режиссерские игры. Игры дошкольника / Е. Гаспарова. – М., 1989. – С. 54.
3. Глухов В. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим

- недоразвитием / В. Глухов. – М. : Аркти – 2004. – 144 с.
4. Эльконин Д. Психология игры / Д. Эльконин. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 360 с.
 5. Рібцун Ю. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії. – К. : Актуальна освіта, 2004. – С. 150-165.
 6. Савінова Н. Коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. Савінова. – Одеса, 2005. – 247 с.

УДК 376.1 – 056.264

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

О. О. Карпенко

вихователь,
Сумський ДНЗ (ясла-садок)
№32 «Ластівка»

ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

У статті схарактеризовано метод наочного моделювання, що пропонується використовувати як засіб розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

В статті предложена характеристика метода наглядного моделирования; этот метод предлагается использовать как средство развития связной речи дошкольников с общим недоразвитием речи.

The article proposed a characteristic of the visual modeling method. This method is proposed to be used as a means of developing coherent speech of preschoolers with a general underdevelopment of speech.

Ключові слова: метод наочного моделювання, старші дошкільники, зв'язне мовлення.

Ключевые слова: метод наглядного моделирования, старшие дошкольники, связная речь.

Key words: visual modeling method, senior preschoolers, connected speech.

Постановка проблеми. Найскладнішою формою мовленнєвої діяльності є

зв'язне мовлення, адже воно має характер послідовного систематичного розгорнутого викладу. У формуванні зв'язного мовлення яскраво вираженим є тісний зв'язок мовленнєвих, мисленнєвих та інших пізнавальних процесів.

Особливої актуальності набувають питання розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ), оскільки й на сьогодні спостерігається стійка тенденція збільшення числа дітей даної категорії; мовленнєві порушення ускладнюють можливість вільного спілкування дитини з однолітками та дорослими; усвідомлення власної мовленнєвої недостатності ставить під загрозу соціальну значимість особистості дитини-дошкільника та сприяє формуванню у неї своєрідних психологічних і патопсихологічних особливостей (А. Богуш, І. Мартиненко, Н. Пахомова, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

Дослідженням особливостей розвитку зв'язного мовлення дітей-логопатів та розробкою методик їх навчання займалися такі науковці, як В. Воробйова, В. Глухов, С. Конопляста, І. Мартиненко, Н. Пахомова, Є. Соботович, В. Тищенко, Т. Ткаченко, Є. Мастюкова, Т. Філічева, М. Шеремет та інші. Науковці відзначають, що: у більшості дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ відзначаються труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та мовленнєвого оформлення, зокрема, для їх висловлювань (переказ, різні види оповідань) характерні: порушення зв'язності та послідовності викладу, смислові пропуски, явно виражена «невмотивована» ситуативність і фрагментарність, низький рівень використання фразового мовлення.

Мета статті – представити характеристику наочного моделювання, як засобу розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із провідних фахівців у галузі навчання та виховання дошкільників, М. Подд'яков, зауважував, що на перших етапах навчання дітям потрібно давати ключ до пізнання дійсності, а не прагнути до накопичення суми знань. У дошкільній педагогіці